

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Юридичний факультет

Лабораторія дослідження теоретичних проблем прав людини

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Лабораторія прав людини імені академіка Петра Рабіновича

НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування

НАУКОВИЙ СПАДОК
ПЕТРА МОЙСЕЙОВИЧА РАБІНОВИЧА
І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАГАЛЬНОТЕОРІЙНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

*Матеріали міжнародної наукової конференції
(Львів, 28–29 березня 2025 року)*

За редакцією
проф. М. А. Дамірлі та С. П. Рабіновича

Львів
ЛОБФ «Медицина і право»
2025

УДК 340.12 (063)
340.12 (477) (092) "19/20" (063)
НЗ4

НЗ4

Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства: Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 28–29 березня 2025 року) / за ред. проф. М. А. Дамірлі, С. П. Рабіновича; Юридичний ф-т ЛНУ імені І. Франка; Лабораторія дослідження теор. проблем прав людини ЛНУ імені І. Франка; Лабораторія прав людини імені академіка Петра Рабіновича НДІ ДБМС НАПрН України. Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2025. 268 с.

ISBN 978-966-2019-52-0

У збірці вміщено матеріали доповідей учасників міжнародної наукової конференції «Наукова спадщина Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства», яку було проведено на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка 28–29 березня 2025 року.

УДК 340.12 (063)
340.12 (477) (092) "19/20" (063)

© О. Балинська, Т. Бачинський, Х. Бехруз,
С. Бобровник, І. Бойко, С. Верланов, О. Гарасимів,
В. Гончаров, О. Гришук, Н. Гураленко,
М. Дамірлі, С. Добрянський, Т. Дудаш, М. Козюбра,
Я. Кокір, В. Косович, Н. Крестовська, О. Литвинов,
Ю. Лобода, О. Луців, С. Максимов, Ю. Матвєєва,
В. Навроцький, А. Наконечна, А. Павлюк,
І. Панкевич, О. Панкевич, Г. Перетятко, С. Рабінович,
Н. Раданович, Р. Радейко, Н. Сатохіна, В. Семків,
І. Сенюта, С. Стеценко, О. Стомба, М. Тарнавська,
В. Трутень, І. Усенко, С. Федик, Є. Харитонов,
О. Харитонova, С. Цебенко, Л. Ярмол.

ISBN 978-966-2019-52-0

© Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2025.

ЗМІСТ

ВСТУП (М. А. Дамірлі, С. П. Рабінович)	8
--	---

Мехман А. Дамірлі

ВНЕСОК П. М. РАБІНОВИЧА В ТЕОРЕТИЧНУ ЮРИСПРУДЕНЦІЮ: НОВІ ІДЕЇ ТА РОЗРОБКИ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА)	13
--	----

Сергій Рабінович

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ПЕТРА РАБІНОВИЧА	37
--	----

НАУКОЗНАВЧІ, МЕТОДОЛОГІЙНІ ТА ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА

Микола Козюбра

ВНЕСОК П. М. РАБІНОВИЧА В ОЛЮДНЕННЯ, ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЮ І УНІВЕРСАЛІЗАЦІЮ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА	49
---	----

Віталій Семків

РЕТРОСПЕКТИВНЕ ПРОЧИТАННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ П. РАБІНОВИЧА	54
--	----

Юрій Лобода

ДИСКУРСИВНИЙ ХАРАКТЕР ПОГЛЯДІВ П. М. РАБІНОВИЧА	59
---	----

Олександр Литвинов

ЛЮДИНА-ЕПОХА – ЛЮДИНА-ЕПОХИ: ФІЛОСОФ-ЮРИСТ У БУРХЛИВІ ЧАСИ ПОШУКІВ ЗАСАД ПРАВА	62
---	----

Хашматулла Бехруз

ВНЕСОК ПЕТРА МОЙСЕЙОВИЧА РАБІНОВИЧА У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОНАВСТВА	67
---	----

Ольга Балинська

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА ПЕТРА РАБІНОВИЧА В РОЗРОБКУ КОНЦЕПЦІЇ СЕМІОТИКИ ПРАВА В УКРАЇНІ	74
---	----

Тамара Дудаш

МОВНІ СЮЖЕТИ У ЗАГАЛЬНОТЕОРІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ П. М. РАБІНОВИЧА	84
---	----

ВНЕСОК ПЕТРА МОЙСЕЙОВИЧА РАБІНОВИЧА У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Хашматулла Бехруз

*Національний університет «Одеська юридична академія»
e-mail: hbekhruz@gmail.com*

Внесок професора Петра Мойсейовича Рабіновича в теорію та методологію порівняльного правознавства складно переоцінити. За авторства метра вітчизняної правової науки вийшло друком чимало публікацій, присвячених актуальним питанням юридичної компаративістики як науки та навчальної дисципліни. Петро Мойсейович неодноразово був учасником міжнародних наукових симпозіумів, круглих столів з порівняльного правознавства, виступав з відкритими лекціями, доповідями. Зокрема він вказував на недооцінку юридичною наукою та освітою порівняльно-правового знання в умовах, коли є суспільний запит на нього, і відносив це до чинників, що суттєво ускладнюють підготовку потрібних для країни фахівців та розвиток порівняльно-правових досліджень [4]. Однією з найвагоміших своїх публікацій останніх років професор П. М. Рабінович називав навчальний посібник «Основи теорії та філософії права», що є результатом узагальнення понад 50-річних наукових та навчально-методичних пошуків автора у цій сфері.

Пропоную розглянути ідеї з наукового доробку П. М. Рабіновича, які, на мій погляд, найбільшою мірою розкривають ґрунтовність та самобутність його поглядів щодо низки актуальних питань теорії та методології порівняльного правознавства.

Ідентифікація порівняльного правознавства в системі юридичних наук. У науковому доробку Петра Мойсейовича вагоме місце відведене методології юридичної науки загалом, та компаративістському підходу зокрема. Накопичення значного обсягу знань про нього, як справедливо зазначав професор, обумовило їх виокремлення у відносно самостійну

науку – порівняльне правознавство (юридичну компаративістику)» [9]. П. М. Рабінович розглядав «теорію порівняння правових систем та інших правових явищ як складову спеціальної частини цілісної теорії права» [7].

Наведу фрагмент однієї зі статей Петра Мойсейовича, у якій він висловлює думку з цього питання: «Будь-якому порівнянню яких би то не було об'єктів як саме правових не може не передувати певне праворозуміння, навіть незалежно від того, чи усвідомлене воно самим дослідником-компаративістом і задекларовано ним «публічно», чи ж воно залишилось лише імпліцитним, латентним. Але дати відповідь на запитання: *що* (яке явище) відображається терміно-поняттям «право», – це є головним покликанням, місією саме всезагальної (універсальної) теорії права. І таку відповідь конституїровано власним специфічним предметом останньої. Це, гадаю, й визначає місце порівняльного правознавства (принаймні, його загальнотеоретичної частини) у системі всієї теоретичної юриспруденції, а отже, його співвідношення з її іншими галузями й передовсім – універсальною теорією права» [6].

Вплив теорії прав людини на предмет порівняльного правознавства. П. М. Рабінович наголошував на необхідності розширення предметного поля науки порівняльного правознавства, зокрема шляхом включення до нього як необхідних елементів *соціальної сутності правових систем та основоположних прав людини*. Професор наполягав на необхідності розгляду та класифікації правових систем крізь призму їх соціальної сутності, і зазначав, що нерозробленість юридичною компаративістикою питання їх порівняння за цим критерієм містить ризики неадекватного уявлення про досліджувані правові системи. «Відсутність порівняння сучасних правових систем за цим критерієм є істотною методологічною вадою... Якщо при класифікації правових систем брати до уваги лише суто правові (юридичні) явища й оминати увагою неправові явища, до яких мають бути віднесені й потреби (інтереси) різних суб'єктів того суспільства, позитивно-правову систему якого ми збираємося вивчати та порівнювати з позитивно-правовими системами інших суспільств, то це може спотвори-

ти оцінки її соціальної сутності (із доповіді «Несхожість соціальної сутності правових систем – одна з головних причин їх конфліктності», проголошеної на круглому столі «Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти», Одеса, 2016).

Петро Мойсейович наполягав на включенні до предмета юридичної компаративістики основоположних прав саме людини, а не громадянина і до показників їх порівняння відносив ступінь (рівень) офіційного визнання універсальних прав людини, змістовну інтерпретацію цих прав, рівень гарантованості та ступінь реалізованості в тих чи інших державах [7; 5].

П. М. Рабінович приділяв значну увагу дослідженню прав людини в рамках різних правових традицій у межах різних правових систем. Зокрема, розмірковуючи про міжнародно-правові способи забезпечення та захисту основних прав людини, він виходить із таких їх характеристик як універсалізм та релятивізм та стандартів їх забезпечення та захисту. Міжнародно-правовими актами універсального характеру є Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та ін. Надалі Петро Мойсейович виділяє міжнародно-правові акти регіонального характеру, що закріплюють стандарти захисту прав людини залежно від географічних критеріїв: європейські (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та ін.); американські (Американська декларація прав та обов'язки людини та ін.); ісламські (Загальна ісламська декларація прав людини, Каїрська декларація з прав людини в ісламі та ін.), африканські (Африканська хартія прав людини і прав народів та ін.). Отже, плюралізм праворозуміння зумовлений не тільки соціальними перетвореннями, що мають місце в суспільстві, але це пов'язано й зі світоглядно-ідеологічними чинниками.

До питання праворозуміння та різноманітності правових систем. П. М. Рабінович аргументовано наголошував на методологічній важливості для порівняльного правознавства взаємозв'язку типологізації правових систем та праворозуміння. Оскільки проблема праворозуміння, як справедливо зазначав професор, є наріжним каменем усієї теорії пра-

ва, то він приділяв дослідженню цього феномена багато уваги. У своїх численних наукових розробках він визначав праворозуміння як відображення у людській свідомості за допомогою поняття, позначуваного терміном «право» (або ж іншим однозначним з ним словом чи символом), того явища, котре оцінюється певним суб'єктом як корисне для задоволення його потреб існування та розвитку і забезпечується соціальними обов'язками інших суб'єктів [1].

На думку Петра Мойсейовича, праворозуміння може претендувати на статус одного з найважливіших критеріїв класифікації правових систем. У надрах різних цивілізацій, як він справедливо зазначає, формуються відповідні типи праворозуміння, зумовлені соціальними факторами розвитку суспільства. Він акцентує увагу на такій причині плюралізму праворозуміння як соціальна неоднорідність суспільства, тобто на закономірному його поділі на різноманітні частини – нації, класи, професійні групи, ідеологічні угруповання тощо, які мають як у загальних рисах спільні потреби та інтереси, так і свої специфічні, неоднакові потреби й інтереси [2]. Іншими словами, оскільки соціальна структура суспільства є неоднорідною, то в його межах виділяються класи, групи, верстви населення зі своїми інтересами й потребами, що детермінують формування певних поглядів та ідеологій. Оскільки саме право є найважливішим засобом задоволення цих інтересів і потреб, його розуміння диференційоване. На цій основі можуть сформуватися в суспільстві різні типи розуміння права, оскільки воно є соціально детермінованим феноменом. Ці типи можна об'єднувати у певні види (класифікувати) за різними критеріями, зокрема за способом обґрунтування, за культурно-цивілізаційною поширеністю, за соціально-змістовою природою, за кількісним складом суб'єктів-носіїв [9, с. 141].

Характеризуючи особливості формально-джерельних типів національних юридичних систем, П. М. Рабінович виділяє: нормативно-актову юридичну систему, в межах якої вирізняють такі підсистеми: «романська», до якої належать, зокрема, юридичні системи Італії, Франції, Бельгії, Голландії, Іспанії, Португалії; 2) «германська», до якої належать юридичні

системи ФРН, Австрії, Швейцарії, України та ін.); судово-прецедентну юридичну систему, в межах якої розрізняють «підгрупи» англійського права (Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія та ще 14 країн Королівської Співдружності) та права США; релігійну юридичну систему, визначальним джерелом права якої визнають канонічні релігійні тексти; традиційну юридичну систему, у якій панівною формою права є правовий звичай, тобто традиційно-племінні, традиційно-общинні норми, згодом так чи інакше санкціоновані державою [8, с. 139–142].

До проблеми взаємовпливу релігії та права. П. М. Рабінювич приділяв велику увагу дослідженню проблем взаємодії таких важливіших феноменів соціального життя як релігія і право. Слід зазначити, що він виступив у якості представника провідної організації при захисті моєї докторської дисертації на тему «Еволюція ісламського права: теоретико-компаративістське дослідження».

Провідними джерелами права у релігійних юридичних системах є канонічні релігійні тексти (в юдаїзмі – Тора, яка згодом в християнській релігії отримала назву «Старий Заповіт» і Талмуд, у християнстві – Біблія, в ісламі – Коран і Сунна, в індуїзмі – Веди), функціонування яких за необхідності опосередковують тлумаченням відповідних фрагментів, міфів, притч, легенд, норм таких текстів, яке здійснюють «довірені» священнослужителі, а також теологи-юристи, авторитетні знавці відповідної релігії. Тому реальним джерелом (зовнішньою формою) юридичних приписів у розглядуваній сім'ї юридичних систем слугує також відповідна релігійно-юридична доктрина (вчення), «оздоблена» релігійними текстами [8, с. 124]. Для цього типу юридичних систем є характерним, як зазначав професор, формальна невідокремленість нормативів власне юридичних від моральних, внутрішньо-сімейних, побутових та інших (як прояв синкретизму, нерозчленованості всіх соціальних норм).

Петро Мойсейович виступив керівником кандидатських дисертацій, в яких досліджувалося співвідношення релігії та права, зокрема вплив релігії на права людини, на формування

правової свідомості та правової культури, серед яких Л. В. Ярмол «Свобода віросповідання людини: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження)» (2003), С. П. Добрянський «Актуальні проблеми загальної теорії прав людини» (2003), С. О. Верланов «Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження)» (2008), Т. І. Дудаш «Праворозуміння: герменевтичне дослідження» (2008), Д. А. Гудима «Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження» (2008), С. Б. Цебенко «Права людини у сучасних доктринах православ'я у світлі міжнародних стандартів (загальнотеоретична характеристика)» (2013) та ін.

У підсумку зазначу, що фундаментальність та оригінальність поглядів професора Петра Мойсейовича Рабіновича щодо низки актуальних питань теорії та методології порівняльного правознавства є незаперечними. Його ідеї, я впевнений, і надалі впливатимуть на розвиток цієї галузі знань та надихатимуть науковців на нові ідеї у царині юридичної компаративістики.

1 Рабінович П. М. Людські потреби – глибинний визначальний чинник праворозуміння. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 14–24.

2 Рабінович П. М. «Методологія правознавства: проблеми плюралізації». *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 3. С. 81–87.

3 Рабінович П. М. Наука порівняльного правознавства: до характеристики її предмета. *Порівняльне правознавство*. 2012. 1–2. С. 63–69.

4 Рабінович П. М. Порівняльне правознавство: формування теоретичних засад. *Право України*. 2017. № 3. С. 197–199.

5 Рабінович П. М. Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини – необхідні складові предмета юридичної компаративістики. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 16–24.

6 Рабінович П. М. Універсальна теорія права як загальна концептуальна основа теорії національного і міжнародного права (до проблеми формування). *Публічне право*. 2017. № 3. 18–23.

7 Рабінович, П. М. Чи можлива універсальна теорія права як спільна концептуальна основа теорій національного і міжнародного права? (запрошення до дискусії). *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. 245–248.

8 Рабінович, П. М. *Основи загальної теорії права та держави*. Львів: Край, 2010.

9 Рабінович П. М. *Основи теорії та філософії права*. Львів: Медицина і право, 2021.